

The Correspondence of John of Capistrano, vol. 1: *Letters Related to the History of Poland and Silesia (1451–1456)*, ed. Paweł Kras, Halina Manikowska, Marcin Starzyński, Anna Zajchowska-Boltromiuk, in cooperation with Maria Koczerska, Marek D. Kowalski, Mieczysław Mejor, Letizia Pellegrini, Stephen Rowell, Filippo Sedda, transl. into English by Stephen Rowell, Warsaw–Lublin 2018, Tadeusz Mantuffel Institute of History, Polish Academy of Science – Wydawnictwo KUL, ss. 325, il.

Jan Kapistran (1386–1456) budził skrajne emocje i nadal postrzegany jest jako postać kontrowersyjna. Dla jednych to charyzmatyczny kaznodzieja, nieustrudzony propagator franciszkańskiego ruchu obserwanckiego, gorliwy obrońca chrześcijaństwa, w pełni zasługujący na godność świętego, do której został wyniesiony w 1724 r. Dla innych pozostaje fanatykiem, zajadłym i zaślepionym przeciwnikiem Żydów i innowierców. Szeroki, międzynarodowy zasięg jego działalności sprawia, że nie doczekała się ona dotąd bezstronnego, całościowego ujęcia i znana jest głównie z prac o charakterze przyczynkarskim, w których przewijają się wciąż te same wątki, a pewne kategorie źródeł nadal pozostają niewykorzystane. Tymczasem bogata i dobrze zachowana korespondencja Kapistrana daje możliwość lepszego i głębszego poznania jego osobowości, zamierzeń, przemyśleń, decyzji i wyborów, targających nim emocji i dylematów. Obejmowała szerokie grono korespondentów, z którymi utrzymywał kontakt, wymieniał się informacjami i opiniami.

Recenzowana łacińsko-angielska edycja korespondencji Jana Kapistrana związanej z Polską i Śląskiem z lat 1451–1456 to owoc przeszło dwuletniej pracy zespołu badaczy kierowanego przez Pawła Krasa oraz współpracy z wybitną włoską badaczką tej problematyki Letizią Pellegrini. Projekt przygotowania i opublikowania krytycznej, zgodnej z obecnymi wymaganiami edycji listów Jana Kapistrana oraz jego polskich i śląskich korespondentów został realizowany dzięki grantowi badawczemu finansowanemu ze środków Narodowego Centrum Nauki. Prezentowany tom inicjuje nową serię wydawniczą, która z podobnych edycji narodowych i regionalnych stworzy kompletny korpus korespondencji włoskiego obserwanta.

Wydawcy słusznie uznali, że postać Jana Kapistrana, charakter wydawnictwa i wieloletnie starania o publikację jego korespondencji wymagają znacznie obszerniejszego wprowadzenia niż przyjęło się zamieszczać w tego typu publikacjach. Podziękowania Pawła Krasa (s. 11–13) dla współpracowników i liczne grono konsultantów, wspierających wydawców, zawiera także wspomnienie Ottokara Bonmanna, który w 1952 r. rozpoczął prace nad publikacją listów Kapistrana. Chociaż nie udało mu się zwieńczyć swoich wieloletnich studiów publikacją, to zgromadzone przez niego materiały w postaci odpisów, zapisek bibliograficznych, szkiców i notatek stanowią

podstawowy zbiór informacji na temat korespondencji franciszkanina. Odwołania do tych materiałów wielokrotnie pojawiają się na kartach omawianej publikacji.

W zagadnienie zaalpejskiej misji Jana Kapistrana i jej śladów w korespondencji dotyczącej Polski i Śląska wprowadza zbiór czterech artykułów, który poprzedzony został wykazem skrótów bibliograficznych (s. 15–20). W pierwszym artykule Letizia Pellegrini („The Correspondence of John of Capistrano. The History of a Research Trajectory”, s. 21–34) przedstawiła historię badań nad korespondencją włoskiego obserwanta. Jest to w zasadzie esej o prowadzeniu współcześnie historycznych badań naukowych. Włoska Badaczka na przykładzie własnych prac nad korespondencją Kapistrana omówiła wszystkie etapy studiów badawczych – od podjęcia tematu, poprzez prowadzenie kwerendy źródłowej i bibliograficznej, popularyzację zagadnienia, szukanie współpracowników, aż po bodaj najtrudniejsze zadanie, tj. pozyskanie funduszy na realizację projektu badawczego. Pilotowany przez L. Pellegrini ambitny projekt wydania pełnej, krytycznej korespondencji Kapistrana, mimo wieloletnich przygotowań, stworzenia międzynarodowej grupy badawczej i opracowania stosownej aplikacji, nie uzyskał finansowania ze środków Europejskiej Rady ds. Badań Naukowych (European Research Council). Pomyślniej realizacji doczekał się natomiast projekt utworzenia bazy danych Corpus Epistolarum Capistrani. Przebieg prac nad tym projektem, jego główne cele i założenia, opis wykorzystanych materiałów źródłowych oraz swój udział w jego tworzeniu omówił Fillipo Sedda („Corpus Epistolarum Capistrani (CEC). An Overview of the Database of John of Capistrano’s Epistolary”, s. 35–46). Z kolei Paweł Kras przybliżył w skrócie okoliczności przybycia i pobytu Jana Kapistrana na Śląsku i w Królestwie Polskim („John of Capistrano and His Correspondence Related to the Polish Kingdom and Silesia”, s. 47–67). Dokonał również obszernej i wnikliwej charakterystyki polsko-śląskiej epistolografii Kapistrana. Przybliżając czytelnikom specyfikę tego zbioru, wskazał też trudności i dylematy, z jakimi członkowie projektu musieli się zmierzyć w trakcie jego realizacji. Czwarty artykuł, Mieczysława Mejora, zawiera uwagi na temat języka i stylu korespondencji Kapistrana („Note on the Latin Style of the Correspondence of John of Capistrano Related to the Polish Kingdom and Silesia”, s. 69–83).

Zbiór listów zebrany w niniejszym tomie wymyka się prostej charakterystyce. Poza listami sławnego kaznodziei zawiera listy osiemnastu jego korespondentów, pochodzących z różnych grup społecznych, reprezentujących zarówno wysoką kulturę literacką, jak i posługujących się łaciną jedynie w stopniu komunikatywnym. Korespondencja z niektórymi osobami, jak np. kardynałem Zbigniewem Oleśnickim, była obfita, co poświadcza kilkanaście zachowanych listów, natomiast z wieloma innymi osobami potwierdza ją tylko jedno pismo. Uwagi poczynione przez M. Mejora na temat słownictwa, frazeologii, stylistyki i stosowanych figur retorycznych rejestrują cechy żywej, autentycznej epistolografii piętnastowiecznej.

Prezentowana edycja obejmuje listy napisane do lub przez Jana Kapistrana, związane z jego działalnością w Polsce i na Śląsku. Włączone do niej zostały również listy wymieniane z innymi korespondentami (np. papieżem Mikołajem V, Dietrichem Schenkiem, arcybiskupem mogunckim, kardynałem Mikołajem z Kuzy), w których poruszane były kwestie związane z Polską lub Śląskiem. Nie uwzględniono natomiast listów napisanych przez Kapistrana we Wrocławiu i w Krakowie, które nie były adresowane do polskich i śląskich korespondentów i których tematyka nie dotyczyła tego regionu. Ramy czasowe wydawnictwa znacznie wykraczają poza czternastomiesięczny okres działalności Kapistrana na Śląsku i w Królestwie Polskim. Korespondencję otwiera list kardynała Zbigniewa Oleśnickiego z 1 sierpnia 1451 r. (nr 1), a zamyka list rajcy krakowskiego Jana Swidniczera z 10 kwietnia 1456 r. (nr 49). W wyniku szeroko zakrojonej kwerendy archiwalnej i bibliotecznej odnaleziono 56 listów związanych z Polską i Śląskiem. Dla porównania warto odnotować, że kwerenda przeprowadzona przez O. Bonmanna na podstawie innych kryteriów dała znacznie skromniejsze rezultaty, bo zaledwie 42 listy (s. 58), a kwerenda L. Pellegrini tylko 35 listów (s. 32).

Niniejszy tom zawiera pełną łacińsko-angielską edycję pięćdziesięciu listów. Kolejnych sześć opublikowano w regestach z uwagi na zły stan fizyczny dokumentów, uniemożliwiający ich odczytanie. Najważniejszym osiągnięciem prezentowanego wydawnictwa jest edycja szesnastu listów (nr 2, 10, 13, 14, 16, 26, 27, 31, 41, 42, 45, 46, 47, 48, 49, 50) nigdy wcześniej niepublikowanych oraz pełna edycja czterech listów (nr 21, 24, 38, 43) drukowanych wcześniej tylko we fragmentach. List Władysława z Taru z 6 kwietnia 1456 r. (nr 46) przynosi informacje o niezachowanej wiadomości od Kapistrana, na którą był on odpowiedzią. Takich listów było więcej, niestety trudno dziś oszacować, jaki procent listów przechował się do naszych czasów, a jaki uległ bezpowrotnie zniszczeniu. Znamienne, że zbiór polsko-śląskiej epistolografii zawiera zaledwie jedenaście listów napisanych przez Kapistrana (nr 2, 3, 5, 7, 19, 26, 34, 35, 36, 37, 44), w tym tylko jeden w oryginale (nr 44). To pokazuje, jak duże straty piśmiennictwo regionu Europy Środkowej poniosło w wyniku rozmaitych zawirowań dziejowych. W klasztorach obserwanckich we Wrocławiu i w Krakowie, których Jan Kapistran był założycielem, jego listy były niewątpliwie pieczołowicie przechowywane, a mimo to nie zachował się żaden egzemplarz.

Wydawcy skrupulatnie odnotowali miejsce przechowywania wszystkich listów zachowanych w oryginale oraz w kopiach. Zdecydowana większość oryginalnych listów, aż 33 z 34, pochodzi ze zbiorów biblioteki klasztoru św. Jana w Capistrano (nr 10, 12–14, 16, 18, 20–25, 27, 28, 31, 32, 34, 38, 39, 41–43, 45–50, D1–D6), a jeden zachował się w zbiorach archiwum w czeskim Trzeboniu (nr 44). Pozostałe listy znane są z kopii. Wydawcy sumiennie odnotowali także wydania listów w regestach oraz ich tłumaczenia na język polski. P. Kras podkreśla, że list króla Kazimierza Jagiellończyka do Jana Kapistrana z 7 września 1451 r. (nr 4) znany jest aż z trzynastu kopii.

Wszelako trzymając się ściśle kategorii liczbowych, należy uściślić, że najczęściej kopiowanym był pierwszy list kardynała Zbigniewa Oleśnickiego do Jana Kapistrana z 1 sierpnia 1451 r. (nr 1), gdyż Jan Długosz zamieścił go w *Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae*. Monumentalne dzieło Długosza cieszyło się ogromną popularnością, o czym najlepiej świadczy liczba zachowanych odpisów i wzmianek o nieistniejących już dziś kodeksach. Dość powiedzieć, że tylko partia z lat 1406–1480, dla której nie zachował się autograf, zachowała się 38 odpisach. Wydawcy wymienili jedynie pięć rękopiśmiennych odpisów *Roczników* Długosza, zaznaczając wszakże, że jest to tylko wybór. Przywołano jedynie te rękopisy, które uwzględnili wydawcy edycji krytycznej *Annales*¹. Tymczasem metoda edytorska i dobór podstawy wydania *Annales* spotkały się z uzasadnioną krytyką². Ponieważ wydawcy *Annales* nie zamieścili pełnej listy zachowanych odpisów rękopiśmiennych, a omawiana edycja jest adresowana nie tylko do polskich, ale przede wszystkim do zagranicznych odbiorców, należało w uwagach odesłać do pozycji, która publikuje taki wykaz³. Dzięki temu wydawcy mieliby też szansę uniknąć błędu i zamieścić aktualną sygnaturę kodeksu stradomskiego (Archiwum Zgromadzenia Księży Misjonarzy w Krakowie na Stradomiu, R. III. 1–3) zamiast dawnej sygnatury Biblioteki Misjonarzy w Krakowie – 566.

Lekturę listów ułatwia oszczędny, acz dobrze przemyślany i opracowany aparat krytyczny. Komentarzem filologicznym opatrzone teksty łacińskie, natomiast komentarz rzeczowy towarzyszy tekstom tłumaczonym na język angielski. W ten sposób zachowano spójność językową tekstu głównego i objaśnień zawartych w przypisach. Całość zamyka indeks miejscowo-osobowy, który obejmuje wyłącznie edycję listów. Nie uwzględniono w nim czterech obszernych artykułów będących wprowadzeniem do edycji.

Szkoda, że wydawcy nie wykorzystali nowoczesnej techniki fotograficznej obrazowania hiperspektralnego⁴ do odczytania sześciu listów zachowanych w złym stanie fizycznym. Metoda ta daje bardzo dobre wyniki nawet w przypadku zabytków bardzo zniszczonych na skutek zatarcia, zawilgocenia czy nadpalenia i jest stosunkowo łatwo dostępna w ofercie polskich uczelni technicznych. Odczytanie i opublikowanie tych listów ostatecznie domknęłoby tę edycję. Wiadomo jednak, że nie wszystkie opcje są możliwe w sytuacji,

¹ Joannis Długossii *Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae*, lib. 10–12, Varsoviae–Cracoviae 1997–2005.

² P. Dymmel, *O metodzie i podstawie wydania Annales Jana Długosza*, „Studia Źródłoznawcze”, 37, 2000, s. 139–151; T. Jurek, rec. z: Joannis Długossii *Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae, liber decimus et liber undecimus*, Varsoviae 1997, „Studia Źródłoznawcze”, 37, 2000, s. 189–191.

³ P. Dymmel, *Tradycja rękopiśmienna „Roczników” Jana Długosza. Studium analityczne ksiąg X–XII*, Warszawa 1992.

⁴ D. K. Chlebda, T. Łojewski, *Obrazowanie hiperspektralne w analizie dokumentów i konserwacji sztuki*, „Notes Konserwatorski”, 18, 2016, s. 55–75.

gdy grant narzuca badaczom określone ograniczenia czasowe i finansowe, wynikające z harmonogramu i kosztorysu przedłożonych w aplikacji.

Omawiana edycja jest dwujęzyczna, łaćńsko-angielska. Przekład na język angielski obejmuje teksty listów, przypisów, podziękowań i artykułów wprowadzających. Szczególnym wyzwaniem były same listy. Poza dobrym opracowaniem tekstów w języku źródłowym ważne jest, aby tekst przekładu oddawał precyzyjne nie tylko sens poszczególnych sformułowań, ale także charakter danej wypowiedzi. Epistolografia jest trudnym gatunkiem, który badacze często klasyfikują na granicy pomiędzy literaturą i dokumentem. Zadaniem tłumacza jest oddanie owych różnic i niuansów. Tłumaczenie autorstwa Stephana Rowella spełnia wszystkie te wymagania i zapewnia czytelnikowi przyjemną lekturę.

Po zapoznaniu się z korespondencją Jana Kapistrana związaną z Polską i Śląskiem nasuwają się też dwie refleksje dotyczące prowadzonych współcześnie badań historycznych. Pierwsza dotyczy uprawiania badań historycznych w szerszym kontekście europejskim. Dłuższa współpraca i wymiana doświadczeń uzmysławia, że badacze we wszystkich krajach zmagają się z podobnymi trudnościami i problemami merytorycznymi i organizacyjnymi. Druga myśl dotyczy rozwoju humanistyki polskiej i realizowanych w naszym kraju projektów badawczych. Okazuje się, że nieuzasadnione są wszelkie obawy co do miejsca i pozycji polskiej humanistyki w nauce ogólnoeuropejskiej czy światowej. Omawiana publikacja jest doskonałym przykładem udanej realizacji wymagającego i ambitnego projektu o zasięgu międzynarodowym. Jest też wzorem dobrego wsparcia instytucjonalnego. Wartościowych projektów nie brakuje, ale ich realizacja zależy od rzetelności, otwartości i dalekowzroczności gremiów decydujących o finansowaniu. Zespołowi węgierskich badaczy, który w listopadzie 2018 r. otrzymał finansowanie na realizację analogicznego projektu, należy życzyć owocnych prac i równie udanej publikacji.

Elżbieta Knapęk
Biblioteka Jagiellońska